

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tarih Dergisi

Eskisehir Osmangazi University History Journal

e-ISSN: 2687-3842 <https://dergipark.org.tr/pub/esogutd>, 7/2, Kasım 2024

DOI: 10.47437/esogutd.1520012

Araştırma Makalesi

Sokullu Mehmed Paşa'nın Bosna/Vișegrad Kasabasındaki Hayır Eserleri

Meryem Kaçan Erdoğan*

Öz

16. yüzyılın ikinci yarısına damgasını vuran devlet adamlarından birisi de Sokullu (Şehid) Mehmed Paşa'dır. Üç padişaha veziriazamlık yapan Paşa, idarî hizmetlerinin yanı sıra imar faaliyetlerinde de bulunmuş, üç kıtada çok sayıda eser inşa ettirmiştir. Doğduğu toprakları unutmayan Paşa, eserlerinin bir kısmını Bosna'nın Vișegrad kasabasında vücuda getirmiştir. Burada köprü, han, imaret ve su tesislerini hayata geçiren Sokullu Mehmed Paşa, kasabanın ve çevresinin kısa zamanda büyüyüp gelişmesini sağlamış, böylece tipik bir Osmanlı şehri haline gelmesine zemin hazırlamıştır. Vakıf eserlerinden kasaba halkıyla beraber, İstanbul-Saraybosna yolunu kullanan misafir, yolcu ve tüccarlar da istifade etmiştir. Bu eserlerin sürekliliğini sağlamak amacıyla Macaristan ve Belgrad'daki gelir kaynaklarını tahsis eden Paşa, tamir ve bakımlarının düzenli olarak yapılmasını sağlamıştır. Ancak 17. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nin Avusturya ile yaptığı savaşlar sonucunda önce Macaristan'ın arkasından Belgrad'ın kaybedilmesiyle gelir kaynakları ortadan kalkan vakıf eserler, yavaş yavaş işlevini yitirmeye ve yıkılmaya başlamıştır. Bu süreçten han ve imaret doğrudan etkilenmiş, izleyen yüzyılın ilk yarısında ise tamamen atıl hale gelmiştir. Drina nehri üzerindeki köprü ise savaşlar, isyanlar ve doğal afetlerden etkilenmesine rağmen ayakta kalmayı başarmıştır. Bununla birlikte her iki dünya savaşının köprü üzerinde yıkıcı etkileri olmuş, bazı kemer ve ayakları zarar görmüştür. Tarihî süreçte pek çok onarımdan geçen köprü, en son Türkiye'nin desteğiyle tamir edilmiştir. Balkanların en güzel eserlerinden biri olan bu eser, hem bânisi Sokullu Mehmed Paşa'nın hem de mimarı Mimar Sinan'ın adını yaşatmaya ve ölümsüzleştirmeye devam etmektedir. Bu çalışmada arşiv belgelerinden yararlanılarak Sokullu Mehmed Paşa'nın Vișegrad'daki vakıf eserlerinin inşa ve tamir faaliyetleri üzerinde durulmuş, geçmişten günümüze kadar geçirdiği değişimler ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Sokullu Mehmed Paşa, Bosna, Vișegrad, vakıf.

* Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, Eskişehir/TÜRKİYE, meryem@ogu.edu.tr, ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0002-8885-0936>.

Charitable Works of Sokullu Mehmed Pasha in Bosnia/Visegrad Town

Abstract

One of the statesmen of the second half of the 16th century was Sokullu (Şehid) Mehmed Pasha. Pasha, who served as grandvizier for three sultans, carried out construction activities in addition to his administrative services and had many works built in three continents. Pasha, who did not forget the land of his birth, realised some of his works in the town of Visegrad in Bosnia. Sokullu Mehmed Pasha, who built bridges, inns, imaret (public soup kitchens) and water facilities here, enabled the town and its surroundings to grow and develop in a short time, thus paving the way for it to become a typical Ottoman city. Along with the townspeople, guests, travellers and merchants using the Istanbul-Sarajevo road also benefited from the foundation works. In order to ensure the continuity of these works, Pasha allocated the income sources in Hungary and Belgrade, and ensured that their repair and maintenance were carried out regularly. However, towards the end of the 17th century, as a result of the wars between Ottoman Empire and Austria, first Hungary and then Belgrade were lost, and the foundation works, whose sources of income disappeared, gradually lost their function and began to be destroyed. The inn and the imaret (public soup kitchens) were directly affected by this process, and in the first half of the following century they became completely abandoned. The bridge over the Drina River survived wars, rebellions and natural disasters. However, both world wars had devastating effects on the bridge and some of its arches and piers were damaged.

The bridge, which has undergone many repairs in the historical process, was last repaired with the support of Turkey. One of the most beautiful monuments of the Balkans, this work continues to keep alive and immortalise the name of both its builder Sokullu Mehmed Pasha and its architect Mimar Sinan.

This study focuses on the construction and repair activities of Sokullu Mehmed Pasha's foundation works in Visegrad by making use of archival documents, and discusses the changes it has undergone from the past to the present.

Keywords: Sokullu Mehmed Pasha, Bosnia, Visegrad, foundation.

Giriş

Bosna'nın Vişegrad şehrinin Rudo nahiyesine bağlı Sokoloviç köyünde doğan Sokullu (Şehid) Mehmed Paşa, devşirilerek Edirne'ye getirilmiş ve sarayda eğitime başlamıştır. Burada iç oğlanları zümresine alınan Sokullu, daha sonra İstanbul'da Enderun'da görev yapmıştır. Meslek hayatına rikabdar olarak başlayan Sokullu çuhadar, silahdar, çaşnigirbaşı, büyük kapıcıbaşı, kaptan-ı derya ve Rumeli beylerbeyi olarak devlete hizmet etmiş, arkasından vezirlik ve veziriazamlık makamına getirilmiştir. 1579 yılında şehit edilmesine kadar Osmanlı'ya hizmet eden Sokullu üç padişah döneminde

görev yapmış başarılı bir devlet adamıdır¹. Aynı zamanda bâni kimliği ile de ön plana çıkan Sokullu, başta İstanbul olmak üzere Trakya, Anadolu, Balkanlar ve Arap coğrafyasında imar faaliyetlerinde bulunmuş, farklı işlev ve türlerde çok sayıda eser inşa ettirmiştir².

Sokullu Mehmed Paşa'ya ait dokuz adet vakfiye olup bunlar Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Millet Kütüphanesi, Süleymaniye Kütüphanesi ve İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Vişegrad'daki hayratını da içeren vakfiyesi Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer almakta ve Evâhir-i Zilhicce 981 (13-22 Nisan 1574) tarihini taşımaktadır. Vakfiye, arşivde 572 numaralı defterin 27. sayfa 20. sırasında kayıtlıdır. Oldukça ayrıntılı olan vakfiyede yapılar, yapı tipine göre gruplandırılmış, akar ve müstegallâtı dört sınıfa ayrılmıştır. Bosna'daki akar ve müstegallâtı Romanya ve Macaristan ile birlikte ikinci sınıf içerisinde yer almıştır³. Söz konusu vakfiye Türkçe olup Latin alfabesinde transkripsiyonu yayımlanmıştır⁴.

Veziriazam, hayratının bir kısmını doğduğu topraklar olan Bosna/Vişegrad'da inşa ettirmiştir. Drina Nehri civarında gelişen Vişegrad'ın kurucusu İsa Bey'in oğlu Mehmed/Muhammed Çelebi'dir⁵. İstanbul'dan Saraybosna'ya giden yol üzerinde önemli bir konumda bulunan kasaba, kısa zamanda gelişmiş ve Müslüman nüfusu artış göstermiştir. 15. yüzyılda Bosna Sancağı'na bağlı Pavli Vilayeti'nin kadılık merkezi olmuştur⁶. Bosna mufassal tahrir defterine (tarihsiz) göre kasabanın üç mahallesi bulunmaktadır. Sultan Bayezid Han Camii Mahallesi'nde tamamı Müslüman olan evli 72 nefer ve bekâr 15 nefer; Varoş Mahallesi'nde 4 Müslüman ve 32 gayrimüslim yaşamaktadır. Diğer mahalle ile birlikte kasabanın vergi geliri 4.450 akçedir. Tahrir

¹ Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Radovan Samarčić, *Dünyayı Avuçlarında Tutan Adam Sokollu Mehmed Paşa*, çev. Meral Gaspıralı (İstanbul: Sabah Kitapları, 1995); Erhan Afyoncu, "Sokullu Mehmed Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/354-357.

² Sokollu Mehmed Paşa'nın imar faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fatma Zehra Polattaş, *Sokollu Mehmed Paşa'nın İstanbul'daki İmar Faaliyetleri* (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017); Selahattin Öksüz, *Sokullu Mehmed Paşa'nın Bani Kimliği ve İnşa Ettirdiği Üç Menzil Külliyesi: Lüleburgaz, Havsa, Payas* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022); Neslihan Babacan, *Sokollu Mehmed Paşa'nın İmar Faaliyetleri* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024).

³ Polattaş, *Sokollu Mehmed Paşa'nın İstanbul'daki İmar Faaliyetleri*, 25-87; Babacan, *Sokollu Mehmed Paşa'nın İmar Faaliyetleri*, 7, 38-41, 45.

⁴ Mevlüt Çam-Rahman Ademi (ed.), *Bosna-Hersek Vakfiyeleri* (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2016), 4/1751-1801.

⁵ Üsküp uç beyliği (1430-1463) ve Bosna Sancakbeyliği (1464-1470) yapan İshak oğlu İsa Bey, Yeni Bazar, Dimitrovica ve Saraybosna şehirlerini kurarak Bosna'da planlı bir şehirleşme siyaseti izlemiştir. Oğulları da bu siyaseti sürdürmüş, Mehmed/Muhammed Çelebi Rogatica/Çelebi Bazarı ve Vişegrad'ı kurmuştur (Hatice Oruç, "XV ve XVI'ncı Yüzyıllarda Yeni Bazar", *XIV. Yüzyıldan Günümüze Balkanlar ve Balkan Tarihi, On Dördüncü Askerî Tarih Kongresi Bildirileri-I*, (Ankara: Genelkurmay Personel Başkanlığı ATASE Daire Başkanlığı Yayınları, 2014), 178.

⁶ Hatice Oruç, "15. Yüzyılda Bosna Sancağı ve İdari Dağılımı", <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/114116> (Erişim 30 Eylül 2024).

defterinin tarihi bilinmemekle birlikte kasabadaki bir mezranın yeri tarif edilirken “der-kurb-ı karbansaray” tanımlaması yapılmıştır⁷. Kasabada sadece Sokullu Mehmed Paşa’nın kervansarayı bulunduğuna göre tahrir defterinin, vakfiyenin tescil tarihi olan 1574 yılından sonra düzenlendiği anlaşılmaktadır. Küçük bir kasaba olmasına rağmen Sokullu Mehmed Paşa’nın bayındırlık faaliyetleri sonucunda kasabanın kaderi değişmiş, Drina nehri ve üzerindeki köprüyle özdeşleşen bir kasaba haline gelmiştir. Nitekim kasaba için 18. yüzyılda “Direm-suyu’nun kıyısındadır ve meşhur bir köprüsü vardır” tanımlaması yapılmıştır⁸. 19. yüzyılda ise Vişegrad, Bosna Eyaleti’nin kilidi olarak görülmüştür⁹. Yüzyılın ikinci yarısında Saray Sancağı’na bağlı olan kazada 1.453 hane yaşamaktadır¹⁰. 1878 yılında Bosna-Hersek’in Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından işgali ve 1908 yılında ilhakı sonucunda bölge Osmanlı idaresinden çıkmıştır¹¹.

I. Sokullu Mehmed Paşa’nın Vişegrad Kasabasındaki Hayratı

Veziriazamın kasabadaki en önemli eseri kuşkusuz köprüsüdür. Bunu kervansaray, imaret ve su tesisleri izlemektedir. Kasabadaki imaret, kâgir köprünün yakınındadır. İmaret tabhâne, han, mutfak, kiler ve diğer binalarıyla birlikte fakir, miskin, yolcu ve misafirlerin tümüne vakfedilmiştir. Buraya ayrı bir kanalla “*kalbe ferahlık veren ve latif*” bir tatlı su getirilmiştir. İmaretin ihtiyaç fazlası olan suyu ile de gerekli yerlere güzel çeşmeler yaptırılmıştır.

Tablo I

Evâhir-i Zilhicce 981 (13-22 Nisan 1574) Tarihli Vakfiyeye Göre Sokullu Mehmed Paşa’nın Bosna/Vişegrad’daki Hayratı¹²

<i>Hayratın cinsi</i>	<i>Bulunduğu yer</i>	<i>Özelliği</i>
Köprü	Vişegrad	Drina nehri üzerinde kâgir ve on iki gözlü büyük bir köprü
İmaret	Vişegrad	Kâgir köprünün yakınında
Kervansaray/Han	Vişegrad	Kâgir köprünün yakınında
Suyolu ve çeşmeler	Vişegrad	Su, bir kanalla imarete getirilmiş ve fazlası ile ihtiyaç duyulan yerlere çeşmeler yaptırılmıştır.

⁷ Osmanlı Arşivi (BOA), *Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi Defterleri [TKGMA.d]*, No. 42, 109a-110a.

⁸ L. İnciciyan vd., “Osmanlı Rumelisi’nin Tarih ve Coğrafyası”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 4-5 (1976), 105.

⁹ *Osmanlı Belgelerinde Bosna-Hersek*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2009, 355.

¹⁰ *Salnâme-i Vilâyet-i Bosna*, 9. Def’a (1291/1874), 130.

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Zafer Çakmak, “Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun Bosna-Hersek’i İşgali ve Sonrasında Osmanlı Devleti ile Yaptığı Antlaşma”, *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 4 (2003), 16-20.

¹² Çam-Ademi., *Bosna-Hersek Vakfiyeleri*, 4/1758, 1760-1761; Polattaş, *Sokullu Mehmed Paşa’nın İstanbul’daki İmar Faaliyetleri*, 290, 292.

Tablo II

Vakfiyeye Göre Vişegrad'daki İmaret/Handa İstihdam Edilen Personel ve Vâkıfın Şartları¹³

Görev adı	Sayısı	Ücreti (günlük, akçe)	Özelliği
İmaret			
Mütevelli kaymakamı	1	15 (Ayrıca üç kâse yemek, üç çift fodula, her kâsede yüzer dirhem yahni verilmeli)	İmaretin yönetimini üstlenecek, kale içinde ve etrafında bulunan vakıfları görüp gözetip mütevelliye lazım olan hizmetleri yapacak dürüst bir kişi
Kâtip	1	5	İmaretin gelir ve giderini karıştırmadan ayrıntılı olarak yazıp defter haline getirecek, Bosna Sancağı'nda olan köylerin kâtipliğini yapacak dürüst ve dindar bir kişi
İmaret Şeyhi	1	2	Güzel huylu
Vekilharç	1	5	Alışverişte maharetli
Kilerci	1	3	İş bilir
Nakip	1	3	Dikkatli ve edip
Aşçı	1	4	İyi bir aşçı
Aşçı	1	3	-
Ekmekçi	1	4	İşinde usta
Ekmekçi	1	3	-
Ferraş ve nakkad	1	?	İyi huylu
Kâsekeş (tabakçı)	2	2	-
Ferraş	1	2	-
Kâşeşuy (tabak yıkayan)	1	3	İyi huylu
Gendümküp	1	2	İyi huylu
Meremmatî (tamirci)	1	5	Vakıf binalarını tamir etmek üzere tamirden anlayan bir kişi
Suyolcu	1	4	Suyolu tamiri için
Han			
Kandilci	1	1	Han içine iki, abdesthaneye bir kandil koymak için
Kapıcı ve ferraş	1	3	Handaki gerekli hizmetleri eksiksiz yapmak üzere

Vakfiyedeki şartlara göre vakıfta toplam 20 kişinin istihdamı planlanmıştır. Bu kişiler han ve imaretin belirlenen kurallar çerçevesinde işlemesinden sorumluydular. İmarette günde bir vakit yemek pişirilerek misafirlere ikram edilecektir. Bu amaçla imarete

¹³ Çam-Ademi., *Bosna-Hersek Vakfiyeleri*, 4/1791-1792; Polattaş, *Sokollu Mehmed Paşa'nın İstanbul'daki İmar Faaliyetleri*, 319-320.

her gün 32 vukıyye¹⁴ un, 15 vukıyye et, 2,5 vukıyye tuz, 10 vukıyye pirinç, 1 kile¹⁵ buğday, 5 yük¹⁶ odun alınmalıdır. Bir Cuma gecesi dane ile zerde¹⁷, başka bir Cuma gecesi de dane ile zirbaç¹⁸ pişirilmelidir. Ramazan ayında ise bir gece dane ile zerde, başka bir gece dane ile zirbaç servis edilmelidir. Cuma gecelerinde ve Ramazan ayında pişirilen yemekler için günde 27,5 vukıyye pirinç, 5 vukıyye sadeyağ, 5 vukıyye bal, 2 dirhem¹⁹ safran, yeterli miktarda nohut, biber ve piyaz alınmalıdır. Mutfaklar ve söz konusu hanın 22 ocağı olup her ocakta misafir konakladığı zaman pişen yemeklerden birer sini verilmelidir. Her sinide ikişer kâse yemek ve ikişer fodula bulunmalıdır. Her kâsede yüzer dirhem yahni olmalıdır. Her ocağa her akşam birer mum verilmelidir. Eğer her ocakta misafir olmazsa yemek, fodula, yahni ve mum misafir durumuna göre dağıtılmalıdır. İmaret hizmetlilerinin her birine maaşları dışında her gün imaret mutfağında pişen aştan ve ekmekten birer kâse yemek, bir çift fodula ve yüz dirhem yahni verilmelidir. Vakfiyede imaret mutfağında bulunan kap kakaklar da kaydedilmiştir. Buna göre mutfak için 24 tane çorba tası, 4 tane kazan, 5 tane kepeç, 3 tane tencere ve 2 tane bakraç vakfedilmiş, kapların eskimesi veya zayı olması durumunda vakıf gelirlerinden yenilerinin satın alınması şart koşulmuştur.

Sokullu Mehmed Paşa'nın hanında konaklayacak misafir ve fakirlere verilen sıcak yemek ve ekmeğin malzemeleri çevre kazalardan temin edilmiştir. Bunlardan biri de Semendire Sancağı'na bağlı kazalardır. Kazalardan başta zahire olmak üzere bal ve yağın yeteri miktarda vakıf parasıyla satın alınmasına yönelik olarak ilgililere emir verilmiştir²⁰.

1. Vakfın Gelir Kaynakları

¹⁴ Vukıyye veya okka gibi isimlerle anılan bu ağırlık ölçüsünün değeri, her biri 3,207 gramlık 400 dirheme eşit olup 1,282 kg'a karşılık gelmektedir (Walther Hinz, "İslâm'da Ölçü Sistemleri", çev. Acar Sevim, *Türklük Araştırmaları Dergisi* 5, (1990), 30).

¹⁵ Bir İstanbul kilesi 20 okka yani 25,656 kg olarak hesaplanmıştır (Hinz, "İslâm'da Ölçü Sistemleri", 51).

¹⁶ Osmanlı Devleti'nde değişiklik gösteren bir ağırlık birimi olan yük, bir çift öküzle çekilen araba söz konusu olduğunda odunda iki çekilik (1 çeki 250 kg) bir yüke tekabül etmektedir (Ömer İşbilir, "Yük", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/46-47).

¹⁷ Pirince şeker veya bal katılarak yapılan bir tatlıdır (Arif Bilgin-Özge Samancı (ed.), *Türk Mutfağı* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2015), 49).

¹⁸ Zirba veya zirva olarak da bilinen bir çeşit tatlı olup badem, bal, nişasta, zencefil, incir, zerdali ve kırmızı kuru üzüm ile yapılırdı (Hedda Reindl-Kiel, "Cennet Taamları XVII. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı Sarayında Resmi Ziyafetler", *Soframız Nur Hanemiz Mamur Osmanlı Maddi Kültüründe Yemek ve Barınak*, Ed. Suraiya Faroqi-Christoph K. Neumann, çev. Zeynep Yelçe (İstanbul: Alfa Yayınları, 2016), 67).

¹⁹ Ağırlık ölçüsü olarak standart bir dirhem karşılığı 3,125 gramdır (Hinz, "İslâm'da Ölçü Sistemleri", 4).

²⁰ İhtiyaç maddelerinin satın alınmasına müdahale edilmemesi hakkında Semendire beyine ve sancaktaki kadınlara gönderilen 8 C 991/29 Haziran 1583 tarihli hüküm: BOA, *Bâb-ı Âsafî Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri* [A.DVNSMHH.d.], No. 49, 380.

Sokullu Mehmed Paşa, Vişegrad'daki hayır eserleri için Temeşvar Sancağı'nda Beçkerek²¹ evkafı ile Belgrad'daki akarlarını tahsis etmiştir. Elbette ki bu bölgelerdeki gelirlerin tamamı Vişegrad'a aktarılmamıştır. Söz konusu gelir kaynaklarının bir kısmı Beçkerek ve Belgrad'da inşa ettirilen vakıf eserler için kullanılmıştır. Bir kısmı da Vişegrad'daki köprünün tamirine ve imaretin giderlerine sarf edilmiştir. Aşağıdaki tabloda bu gelir kaynaklarının ayrıntısı görülmektedir.

Tablo III

Vişegrad'daki Hayır Eserlerinin Gelirleri²²

Yeri	Akarın cinsi	Özellik
Temeşvar Vilâyeti-Çanad Sancağı-Beçkerek varoşu	Değirmen ve dink	Değirmen ve dink, Beyi adı verilen nehir üzerindedir. Değirmen dört gözlü, dink ise gözlüdür.
Beçkerek etrafı	Köy ve mezra	Dolanalemir köyü ile Seloş, Urluhut ve Odvarnak mezarları
Beçkerek varoşu ve taşrası	Köy	Biçaşka, Taska, Torka, Havsanink, Beska, Potoş köyleri (bu sınırlar içinde 2.500 koyun, 250 beygir ve at, 600 öküz ve 11 camus otlatılmaktadır).
Beçkerek varoşu	Hamam	-
Beçkerek varoşu	Dükkân	Dükkânlar 22 adet olup hamamın yakınındadır.
Temeşvar hisarı içi	Dükkân	Dükkânların sayısı beştir.
Temeşvar hisarı içi	Menzil	Menzilin avlusu, tuvaleti, birçok evi ve altı bab dükkânı bulunmaktadır.
Rekaşta varoşu	Değirmen	Değirmen, Tamaş Nehri üzerinde olup iki gözlüdür.
Belgrad Kalesi varoşu	Han	Han, Ferhad Paşa Camii Mahallesi'nde olup avlu içindeki bütün eklentileriyle birlikte vakfedilmiştir.
Belgrad Kalesi varoşu	Bedesten	Hanın bulunduğu yerdedir.
Belgrad Kalesi varoşu	Dükkân, menzil ve arazi	Bedestenin batısında 4 dükkân, kuzeyinde 21 büyük ve iki küçük dükkân, kible tarafında büyük ve küçük iki dükkân; hanın kible tarafında 26 büyük ve bir küçük dükkân, hanın ahırının güneyinde 14 dükkân, han ile ahır karşısında 32 dükkân ile bir bodrum; bedestenin karşısında beş dükkân ve bunlara bitişik iki evi, iki ocaklı hücre ve avlusu olan bir menzil, bu menzil yakınında boş bir arazi ile kalenin iskele tarafındaki boş bir arazi.

Vakfın Vişegrad kasabasında da bazı akarları bulunmaktadır. Bunlar; Beşvik, Dolnegostil ve Mirsove köyleri; aynı yerdeki Mirsova Akıncıları ve Vekadra çiftliği ile kasabada imaret yakınında inşa edilmiş 54 adet dükkândır²³. Vişegrad'daki akarların

²¹ Temeşvar Vilayeti Çanad Sancağı'nda bulunan Beçkerek varoşu bütün gelir kaynaklarıyla birlikte Şehid Mehmed Paşa'ya temlik edilmiştir. Sınırlarının belirlenerek sınırnamesinin yazılması hakkında ferman sureti: BOA, *Tapu Tahrir Defterleri [TT.d]*, No. 365, 362 (Evâil-i B 974/12-21 Ocak 1567).

²² Çam-Ademi, *Bosna-Hersek Vakfiyeleri*, 4/1767; Polattaş, *Sokollu Mehmed Paşa'nın İstanbul'daki İmar Faaliyetleri*, 78-79, 297; Sokullu Mehmed Paşa'nın bazı hayratı ve Beçkerek'deki evkafıyla ilgili iki vakfiye kaydı için bkz. İstanbul: Millet Kütüphanesi Ali Emiri Tarih Yazmaları, 933, 1a-5b, 18b-23b; M. Tayyib Gökbilgin, *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2007), 509-515.

²³ Çam-Ademi, *Bosna-Hersek Vakfiyeleri*, 4/1767; Polattaş, *Sokollu Mehmed Paşa'nın İstanbul'daki İmar Faaliyetleri*, 79, 297.

gelirlerinin köprü ve imarete sarf edilip edilmediği açık değilse de bunların da köprü ve imaret için kullanılması muhtemeldir. Öte yandan Beçkerek ve civarındaki vakıf gelirlerinin tahsil edilerek masraflar çıkarıldıktan sonra her yıl aksatılmadan Büyük Mütevellî'ye teslim edilmesi gerekiyordu²⁴. Bu durum gelir fazlasının İstanbul'daki mütevellide toplandığını göstermektedir.

2. Vakıf Eserlerin İnşa Süreci ve Mimarî Özellikleri

Sokullu Mehmed Paşa'nın Vişegrad'daki vakıf eserleri içinde günümüze kadar ayakta kalmayı başarmış tek eseri Drina köprüsüdür. Kervansaray, imaret ve çeşmeler ise savaşlar gibi olağanüstü şartların etkisiyle gelir kaynaklarını kaybedince yavaş yavaş işlevini yitirmiş, bölgedeki isyan ve savaşlar da harabeye dönmelerine ve büsbütün yıkılmalarına yol açmıştır. Keza yine köprünün yapımı sırasında Mimar Sinan tarafından Sokullu Mehmed Paşa adına inşa ettirilen kasabadaki Sokullu Mehmed Paşa Sarayı'ndan da geriye hiçbir iz kalmamıştır²⁵.

a. Vişegrad (Drina) Köprüsü

Sokullu Mehmed Paşa, vezarette iken imparatorluğun dört bir tarafında kurduğu vakıflara, doğduğu topraklar olan Vişegrad'ı da eklemiştir. Mehmed (Muhammed) Paşa Köprüsü, Vişegrad Köprüsü veya Drina Köprüsü olarak anılan köprü, dönemin büyük mimarı Mimar Sinan'a inşa ettirilmiştir. Bu durum Mimar Sinan'ın eserlerinin listesini veren *Tezkiretü'l-Ebniye*'de açıkça tespit edilmektedir²⁶. Köprü sayesinde Drina Nehri kıyısındaki kasabanın her iki yakası birleştirilmiş, bu geçiş güzergâhını kullanacak misafir ve yolcular için han ve imaret tesis edilmiş, imaretin ve kasaba halkının su ihtiyacını karşılayacak şekilde çeşmeler yaptırılmıştır. Bütün bu yapıların eş zamanlı olarak hayata geçirildiğini söylemek mümkündür. Bu da kasabada 1570'li yıllarda büyük bir inşa faaliyetinin başladığı anlamına gelmektedir. Vakfiyenin tescil tarihi 1574 olmakla birlikte aşağıdaki ferman suretinden inşaat işlerinin bir süre daha devam ettiği anlaşılmaktadır. İvo Andriç, *Drina Köprüsü* romanında köprünün inşa sürecini adeta oradaymış gibi canlı bir şekilde tasvir eder. Andriç'e göre köprünün yapımı sırasında ormandaki ağaçlar kesilmiş, kütükler taşınarak ırmağın her iki yakasına yığılmıştır. 30 kadar Dalmaçyalı taşçı inşaatta

²⁴ Polattaş, *Sokullu Mehmed Paşa'nın İstanbul'daki İmar Faaliyetleri*, 318.

²⁵ Neval Konuk, "Mimar Sinan'ın Balkanlar'daki Eserleri", *Balkanlar'da İslâm Medeniyeti II. Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri* (İstanbul: IRCICA Yayınları, 2006), 537.

²⁶ Sâî Mustafa Çelebi, *Yapılar Kitabı Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye (Mimar Sinan'ın anıları)*, *Günümüz Diline Aktarım Hayati Develi-Samih Rifat* (İstanbul: Koçbank Yayınları, 2002), 116, 184.

çalışmıştır. Köprüye gerekli taşlar Banya civarında yontulup hazırlanmış ve taşınmıştır. Köprü için kireçler söndürülmüş, kurşunlar eritilmiş, halatlar örülmüş, taşlar tahta vinçlerle yükselen sütunların bulunduğu yere çıkarılmış, çukurlar ve bentler kazılmış, ırmağın yatağı değiştirilmiş, bütün yük arabaları, at ve öküzler köprü için çalışmıştır. Kasaba halkının yanı sıra çevredeki üç kazanın halkı da köprünün yapımı için görevlendirilmiştir²⁷.

Arşivdeki bazı belgeler de bu sürece ışık tutar. Kayıtlara göre köprüde benna, neccar ve diğer ustalar olmak üzere çok sayıda işçinin çalıştığı anlaşılmaktadır. Kalabalık bir hizmetli ordusuna gerekli olan yiyecek ve içeceklerin zamanında temin edilmesi de büyük bir önem taşımaktaydı. İhtiyaç duyulan zahire ve diğer ihtiyaç maddelerinin tedarik edildiği yerlerden biri de İzvornik kazasıdır. İzvornik beyine ve kadısına gönderilen bir ferman ile köprü inşasında çalışanların ihtiyaç duyduğu ürünlerin söz konusu kazadan rayiç fiyatla yeterli miktarda satın alınarak bölgeye gönderilmesi emredilmiştir. Bu şekilde hem çalışanların sıkıntı çekmeden ihtiyaçları karşılanmış olacak hem de zahire sahipleri için ticarete vesile olacaktır. Fermanın tarihi 12 Zilkade 983/12 Şubat 1576 olduğuna göre köprü inşaatı bu tarihlerde devam etmektedir²⁸. Bazı kaynaklar köprü inşasının 6 yıl (1571-1577) sürdüğünü belirtmektedir²⁹.

Köprü inşasında tımarlı sipahilerden de istifade edilmiştir. Nitekim Vişegrad köprüsünde hizmet eden tımar erbabından Pervane voyvodaya 1.000 akçe terakki verilmesi için 1 Zilhicce 986/29 Ocak 1579 tarihli buyuruldu kaydı bulunmaktadır³⁰.

Köprü, biri Drina Nehri üzerinde, diğeri dikey bir açı ile kırılıp devam eden yol olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Bu şekilde inşa edilmesinde arazinin topografik durumunun etkisi olmuştur. Köprü büyük ebat kesme taştan yapılmıştır. Drina Nehri üzerindeki kısım 179 m. boyunda, 4.20 m. genişliğinde olup 11 gözlüdür. Rampasında bir kemer daha bulunmaktadır. Kâgir yol kısmı da hesaba katıldığında köprünün uzunluğu 299 m. yi bulmaktadır³¹. Taşlar horasan harcıyla ve yer yer demir kened ve zıvanalarla bağlanmıştır. Köprünün her ayağında ikişer tahliye gözü bulunmakta, üzerinde ise bir kitabe sahanlığı ile sofa yer almaktadır³². Sofa bir nevi balkon olup köprü üzerinde nehre

²⁷ İvo Andrić, *Drina Köprüsü*, çev. Hasan Âli Ediz-Nuriye Müstakimoğlu (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 29-33, 65-67.

²⁸ BOA, A.DVNSMHH.d., No. 27, 600.

²⁹ Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, 165.

³⁰ BOA, A.DVNSMHH.d., No. 37, 192.

³¹ Cevdet Çulpan, *Türk Taş Köprüleri Ortaçağdan Osmanlı Devri Sonuna Kadar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2002), 165; <https://tika.gov.tr/detail-bir-koca-sinan-eseri-sokollu-mehmet-pasa-koprusu-drina-koprusu-tika-tarafından-restore-ediliyor/>.

Erişim tarihi: 4 Temmuz 2024.

³² Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri Yugoslavya* (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1981), II/3. Kitap, 509.

doğru dışarı taşacak bir tarzda inşa edilmiştir. Halkın kapiya³³ olarak adlandırdığı bu balkonlar oturulup dinlenen ve yaz gecelerinde hoşça vakit geçirilen yerlerdir. Çok güzel ve sanatkârane yapılı tarih köşkünde mermer üzerine kabartma olarak işlenmiş iki kitabe bulunmaktadır³⁴. Tarihleri birbirinden 6 yıl farklı olan kitabelerden eski olan kitabe, enli bir sütun görünümündeki duvarın kemerli çökertme kısmında; diğeri aynı duvarın kemerini çerçeveleyen iki silmenin oluşturduğu aynaya konulmuştur. Semavi Eyice, kitabelerin vakfiyede de belirtildiği üzere biri menba³⁵, diğeri mansab³⁶ tarafında bulunan iki manzum kitabeden oluştuğunu, bânisinin ve yapım tarihinin açık bir şekilde yazıldığını ancak iki dünya savaşı sırasındaki saldırılarda harap olarak tamamen parçalandıklarını ifade ile kitabelerin eski metinleri tespit edilerek yeniden yapıldığını ve her ikisinin kitabe köşküne yerleştirildiğini belirtmektedir³⁷.

Evlîya Çelebi, köprünün kitabeleriyle ilgili iki beyite yer vermiştir. Bunlardan birini “esâsına târîhdir”, diğeri ise “itmâmına târîhdir” diyerek not etmiştir. Söz konusu beyitlere aşağıda yer verilmiştir.

Esâsına târîh: *Dedi târîhin Nihâdî her gören ede du'â*

Yapdı bu köprüyü su üzere Mehemmed Paşa

Sene (...)

İtmâmına târîh: *Görüp itmâmını Hâdî dedi ana târîh*

Bârekallâh aceb cîsr-i kebîr u eltaf

Sene 985³⁸

Beyitteki H. 985 yılı M.1577-1578 yılına denk gelmektedir. Ayverdi, Seyahatnâme'nin basma nüshalarının hatalı olduğunu, doğrusunun yazmalarda olduğunu ifade ile kitabelerin metnini taşlara bakarak ve bütün vesikaları göz önünde tutarak yazmış ve tarihler arasındaki farklılığın neden kaynaklandığını ortaya çıkarmıştır. 9 beyitlik tâlik

³³ Andriç, romanında kapiyadan (sofa-balkon) uzun uzun bahseder. Irmağın üstünde on beş metre kadar uzanan kapiyayı köprünün en önemli noktası olarak tanımlayan yazar, ilk aşk hülyalarının, laf atmaların, pazarlıkların, kavgaların ve anlaşmaların burada yapıldığını, mevsimin ilk kiraz ve kavunlarının, sıcak salep ve simitlerinin burada satıldığını, dilenciler, sakatlar ve cüzzamlıların burada bulunduğunu, gençlerin burada toplandığını, orta yaşlıların ve tanınmış kişilerin de burada oturduğunu anlatır. Hatta tarihsel olayları bildiren ilanlar, beyannameler de buradaki çeşmenin üstündeki duvara asılır, cezaya çarptırılan, idam edilen ya da kazığa geçirilenlerin başları da burada gösterilirdi. Düğün ve cenaze alayları da kapiyada durmadan köprüyü geçmezdi. Kısacası kapiya kasabanın can damarı, köprünün kalbiydi (*Drina Köprüsü*, 20-21).

³⁴ Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, 164-165.

³⁵ Menba, suyun kaynak tarafıdır (Elmas Şahankaya Polat, “Tarihi Sivas Köprüleri”, *Palmet Dergisi*, 4 (Eylül 2023), 137).

³⁶ Mansab, suyun aktığı yani döküleceği taraftır (Şahankaya Polat, “Tarihi Sivas Köprüleri”, 137).

³⁷ Semavi Eyice, “Drina Köprüsü”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/528; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri*, 496, 509-511.

³⁸ *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 5. Kitap, haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman-İbrahim Sezgin (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001), 289.

kitabede yer alan beyitlerde nehrin ve köprünün özellikleri, kıymeti ve dualar bulunmaktadır. 6 yıl sonraki tarihi taşıyan ikinci kitabe ise sülüs celîsiyle yazılmış 6 beyitten oluşmakta ve Sultan III. Murad'ın ismiyle başlamaktadır. Ayverdi'ye göre her iki kitabedeki beyitlerin son mısrası yazmalara göre tekrar okunduğunda ebced hesabı ile H. 985 yılını vermektedir. H. 979 yılı olarak tarihlendirilen kitabede bir harf eksik olarak hesaplandığı için tarihleri birbirinden farklı iki inşa kitabesi ortaya çıkmıştır. Ancak bu doğru değildir³⁹. Bununla birlikte çeşitli yazarlar tarafından kitabe metinlerinin bazı kısımları, başka başka kaynaklara dayanılarak değişik şekillerde okunmuştur. Bu kişilerden biri de Mehmed Mujezinoviç olup birinci kitabedeki 985/1577-1578 yılını 979/1571-1572 olarak kabul edip taşta da bu şekilde yazdırmıştır⁴⁰. Her iki kitabe halen tarih köşkü üzerine yerleştirilmiş olup mevcut kitabe üzerinde Sene: 979 tarihi açıkça görünmektedir⁴¹. Sofanın altında köprüyü tanıtan ve Kiril harfleriyle yazılmış Sırpça bir kitabe de bulunmaktadır⁴².

b. Kervansaray (Taş Han) ve İmaret

Sokullu Mehmed Paşa'nın kasabadaki diğer bir eseri Vişegradlıların "Taş Han" dedikleri kervansaraydır. Bu yapı da yine Banya yakınlarındaki taş ocaklarından getirtilen taşlar kullanılarak iki katlı, üstü koyu kırmızı kiremit örtülü ve 36 odalı olacak şekilde inşa ettirilmiştir. Kervansaray, kasabanın çarşısına gidilen ve meydana çıkan yolu başladığı yerde, köprünün 200 adım ötesinde yapılmıştır. Kervansaraya düzgün çizgili bir kapıdan giriliyor, kapının her iki yanında parmaklıklı iki büyük pencere bulunuyordu. Dikdörtgen biçimli kocaman avlusunda eşyaları ve malları koymak için bol bol yer vardı. Çevresinde odaların kapısı sıralanıyordu. Ahırlar arka tarafa, tepenin üstüne yapılmıştı. Edirne'den Saraybosna'ya kadar bu hanın bir eşi benzeri yoktu. Her yolcu hayvanları ve hizmetkârlarıyla birlikte bedava yiyip içerek bir gece burada konaklayabiliyordu. Köprü ve kervansaray, kasaba ve civarının ticareti ve ulaşımı üzerinde öyle büyük bir etki yaratmıştır ki kasaba, dağlardan ırmağın kenarına doğru inmeye başlamış, genişleyip büyümüş ve bu iki yapının etrafında toplanmıştır⁴³.

³⁹ Köprüde iki kitabenin bulunma sebebi "Sokullu kendi doğduğu yere köprü yaptırıyor" dedikodularını önlemek ve II. Selim'den sonra tahta çıkan III. Murad'ın ismini yazarak daha ehemmiyetli olmak şeklinde değerlendirilmiştir. Köprü kitabelerindeki beyitler ile köprüye iki kitabenin konulma lüzumuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimâri Eserleri*, 509-512. Yeni harflerle yazılmış beyitler için bkz. Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, 164.

⁴⁰ Eyice, "Drina Köprüsü", 528.

⁴¹ Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, 165.

⁴² Konuk, "Mimar Sinan'ın Balkanlar'daki Eserleri", 536.

⁴³ Andriç, *Drina Köprüsü*, 66, 68-69, 74-76.

II. 17.-18. Yüzyılda Hayratın Durumu

Evliya Çelebi 1660 yılının sonlarına doğru kasabayı ziyaret etmiş ve Seyahatnâmesi'nde Sokullu Mehmed Paşa'nın hayratından bahsetmiştir. Kervansarayın on bin at, katır ve deve alabilecek kadar kale misali büyük bir han olduğunu vurgulayan seyyah, vakfın son derece hoş bir hamamı ile çeşmeleri, sebilleri ve akarsuları olduğunu belirtmiştir. Ayrıca kasabanın çarşısını oluşturan kâgir 300 adet dükkânın da vakfa ait olduğunu ifade etmiştir. Han ve hamamın üzerinin kurşun ile örtülü olduğunu söyleyen seyyah, Drina Nehri üzerindeki köprü hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Seyyaha göre on bir gözden oluşan büyük köprünün kemerleri muhteşemdir. Anadolu'da birçok meşhur köprü bulunmakla birlikte Rumeli'deki Çekmece köprüleri ve Hersek Sancağı'ndaki Mostar köprüsü ibret verici bir duruma sahiptir. Hesap, fen ve mimarîden anlayan kişilerin Vişegrad köprüsünü gördüklerinde hayran olacağını ileri süren seyyah, köprünün inşa edildiği Drina Nehri'ni "âsî" bir su olarak nitelendirip taşıdığı zamanlarda verdiği zararlara da değinmiştir. Öyle ki taşkın suyun sağlam olan köprünün bir gözünü yıktığını ve vakıf tarafından tamirine 77.000 kuruş harcandığını belirtmiştir. Seyyah köprüyle ilgili sözlerini görülmesi gereken bir büyük köprü olarak tamamlamıştır⁴⁴. Evliya Çelebi ve Ayverdi, vakfa ait bir hamamdan söz etmekle birlikte vakfiyede böyle bir yapı bulunmaz. Seyyahın Vişegrad'ı ziyaret ettiği zaman hayat normal akışında devam etmekte, vakıf eserlerin bakımı ve onarımları yapılmakta, köprü, han ve imaret yerel halka ve yolculara hizmet vermeyi sürdürmektedir. Köprü, seyyahın ziyaretinden dört yıl sonra tekrar bir tamir sürecinden geçmiştir⁴⁵. Bununla birlikte yüzyılın sonlarına doğru kasabadaki hayır eserlerinin işleyişini etkileyen olağanüstü gelişmeler yaşanmıştır. Zira II. Viyana Kuşatması ile başlayan ve arkasından devam eden uzun savaş yıllarında (1683-1699) köprüyü ele geçirmek ve Osmanlı'nın Bosna tarafına göndereceği yardımı önlemek amacıyla Avusturya'nın Vişegrad'a saldırısı söz konusu olmuş, yaklaşık on beş bin kişilik düşman kuvvetlerine karşı Bosna Valisi Topal Hüseyin Paşa'nın mücadelesi sonucunda bu girişim sonuçsuz kalmıştır⁴⁶. Diğer taraftan bu süreçte Macaristan'ın düşman istilasına uğraması sebebiyle Vişegrad'daki hayır eserleri gelirden mahrum kalmıştır. Arkasından Osmanlıların Macaristan'dan çekilmeleri-Tımişvar hariç-, 18. yüzyılın başlarında Avusturya ile yapılan savaşlar sonucunda imzalanan Pasarofça Antlaşması ile Belgrad'ın bu ülkeye bırakılması ve 20 yıldan fazla süren işgal nedeniyle Vişegrad'daki

⁴⁴ Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 5. Kitap, 288-289.

⁴⁵ Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri*, 509.

⁴⁶ 1689 yılı ortalarında Vişegrad'a yapılan saldırı için bkz. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995), 323.

hanın gelirini sağlayan vakıf malları devletin sınırları dışında kalmıştır. Nitekim İvo Andriç, köprü ve hanın içine düştüğü durumu şu sözlerle anlatmaktadır:

“...aylar yıllar geçiyor, para gelmiyordu. Nihayet hizmetçiler işlerini bırakıp gittiler. O çağda vakıfları idare etmekle görevlendirilen Davut Hoca Müteveli, her yana başvuruyor, ama hiçbir karşılık alamıyordu. Yolcular kendi işlerini kendileri görmeye başlamışlardı...

Davut Hoca, hanı yaşatmak ve kurtarmak için elinden geleni yaptı. İlk cebinden masraf etti. Sonra akrabalara borçlandı ve her yıl yapıyı onarıp güzelleştirdi...Artık işçi gündeliğini veremeyecek duruma gelince; ihtiyarlığına bakmadan kendi gücü yettiği kadar onarım yapmaya, bahçenin otlarını ayıklamaya çalıştı. Ve böylece ölüm, onu bir gün kiremitleri değiştirmek üzere dama çıktığı zaman yakaladı.

Davut Hoca'nın ölümünden sonra han az zamanda büsbütün dökülmeye ve bu döküntünün ilk belirtileri her yerde görülmeye başladı. İlk kanalizasyon boruları tıkanı, etrafa fena kokular yayıldı. Dam akıyor, kapılardan pencerelerden içeri rüzgâr giriyordu. Ama dıştan hâlâ o eski inceliğini ve güzelliğini koruyordu. Birinci katın yumurta biçimi pencereleri, tekparça taştan dantel gibi incecik oyulmuş kafesiyle dünyayı hâlâ sakın sakın seyretmekte devam ediyordu. Ama üst katın süssüz pencerelerinde, çoktan terk edilmiş evlerdeki sefalet ve perişanlık göze çarpıyordu. Yavaş yavaş halk, bu handa kalmaktan çekinir oldu... Vezir'in ruhuna bir Fâtiha okumaktan başka bir şey ödenmeyen hana artık inen kalmamıştı. Nihayet paranın gelmeyeceği, Vezir'in vakfiyesiyle kimsenin, hatta yeni Vakıflar Müdürü'nün bile uğraşamayacağı anlaşılınca artık onunla uğraşan olmadı, koca kervansaray... çökmeye başladı...Sadrazam'ın terkedilmiş ve bakımsız kalmış hanı yavaş yavaş döküldü, yıkıntı haline geldi... ama bakıma, masrafa ihtiyacı olmayan köprü, olduğu gibi kaldı ve ilk günkü gibi karşılıklı iki kıyıyı birleştirmeye, üstünden, yük, canlı, ölü, her ne geçerse karşı kıyıya atmaya devam etti”⁴⁷.

İvo Andriç'in romanında anlattığı söz konusu olaylar tarihsel gerçekliklerle de örtüşmektedir. Zira 1136/1723-1724 yılında köprünün tamir edilebilmesi için han ve imaretin üzerindeki kurşunlardan 2.000 kurşunluk kadarının satılması yönünde ferman verilmiş, bu sayede köprünün tamiri mümkün olabilmiştir. Bu gelişme vakfın gelir kaynakları açısından iyi durumda olmadığını gösterdiği gibi han ve imaretin eski işlevini yavaş yavaş kaybettiğine de işaret etmektedir. Kalan kurşunlar ise hırsızlık vb. olaylara karşı açık hale gelmiş, korunması zorlaşmış, kurşunların zayi ve telef olacağı endişeleri artmıştır. Bu durumda Sokullu Mehmed Paşa'nın İstanbul'daki evkafının mütevellisi

⁴⁷ Andriç, *Drina Köprüsü*, 78-79.

tarafından gönderilecek güvenilir kişiler ve kadı vasıtasıyla kurşunların satılması, elde edilecek para ile han ve imaretin üzerinin tahta ile örtülmesi ve artan kısmının vakfa ilave edilmesi için merkeze talepte bulunulmuştur. Ancak merkez, kalan kurşunların kaldırılmasını, değiştirilmesini veya satılmasını uygun görmemiş, olduğu gibi bırakılmasını kararlaştırmıştır⁴⁸.

Bu dönemde köprünün tamiriyle ilgili bazı kaynaklarda bir rivayete de yer verilmiştir. Söz konusu rivayete göre Mostar ve Vişegrad köprülerini onarmaya memur edilen Mimar Rade'nin gündüz yaptıkları gece su perileri tarafından yıkılmış. Rade suçlu görülerek 1716 yılında Mostar kulesinde hapsedilmiştir. Rade'nin su perilerine yalvarması ve perilerin isteklerinin yerine getirilmesi üzerine tamirat 1736-1737'de tamamlanmıştır. Yabancı kaynakların ileri sürdüğü bu efsaneler hurafeden başka bir şey değildir⁴⁹.

18. yüzyılın ikinci yarısında Vişegrad kalesinin tamiriyle birlikte köprünün ve hanın da muhafazasına yönelik tedbirler gündeme gelmiştir. Kalenin burç, kule ve surları ile hanın ve köprünün etrafında olup harap hale gelen şarmpol parmaklığının tamirinin yapılmasına yönelik kontrol, keşif ve ölçümler yapılarak gerekli malzemeler bir defter halinde Ordu-yı hümayuna gönderilmiştir. Defterde köprü ve han için “han-ı kebir” ve “cısır-i azım” tabirleri kullanılmıştır. Şarmpoller, gerekli durumlarda ve seferler sırasında güvenliğin sağlanmasına yardımcı olacaklardır. Hatta şarmpollerin etrafındaki beş ayır yerde karakollar inşa edilecektir. Bütün bu işler için hazineden herhangi bir şey talep edilmeden Vişegrad ve Çelebi Pazarı ahalipleri ile Vişegrad ve Doyrun kaleleri muhafızlarının bedenen çalışmaları kararlaştırılmıştır⁵⁰. Bu olaydan 10 yıl kadar sonra bu kez vakfa ait arsa üzerine inşa edilen yapılarla ilgili bir sorun yaşanmıştır. Vakıf arsa üzerine “han” olarak bilinen, alt katında bir adet ahır, dükkân, üst katında ambar ve odalardan oluşan yapı, yıllık 12 kuruş karşılığında bazı şahıslara kiraya verilmiştir. Ancak hanın işletilmesi sürecinde sorunlar ortaya çıkmış ve çözümü konusunda Bosna valisine ve Vişegrad kadısına ferman gönderilmiştir⁵¹.

Devletin kasabadaki hayır eserlerinin yaşatılması ve güvenliğin sağlanmasında çeşitli tedbirler aldığı görülmekle birlikte gelir kaynakları büyük ölçüde ortadan kalkan ve

⁴⁸ BOA, *Ali Emiri-Üçüncü Ahmed [AE.SAMD.III]*, No. 2, Gömlek No. 135.

⁴⁹ Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, 166.

⁵⁰ Tamirat bitiminde Vişegrad naibi ve Bosna mimarının ilgili yerleri keşfederek hazırlayacakları defteri Ordu-yı Hümayuna göndermeleri gerekmektedir. 18 S 1186/21 Mayıs 1772 tarihli hüküm: BOA, *Ali Emiri-Üçüncü Mustafa [AE.SMST.III]*, No. 344, Gömlek No. 27746.

⁵¹ Evâhir-i R 1196/5-13 Nisan 1782 tarihli ferman: Esin Kekeç, *V Numaralı (H. 1196-1199/M. 1782-1785) Bosna Ahkâm Defteri-Değerlendirme ve Transkripsiyon* (Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 153-154.

sınırlı para akışına sahip hayratın ayakta kalması uzun vadede mümkün değildir. En azından kervansaray ve imaret açısından bu kaçınılmazdır. Dolayısıyla 19. yüzyıla gelindiğinde artık işlevini kaybetmiş ve harap hale gelmiş, sadece kalıntılarıyla dikkati çeken kervansaray ve imareten söz edilebilir⁵².

III. 19. Yüzyıldan Günümüze Hayır Eserlerin Durumu

19. yüzyılın başlarında Sırbistan’da ortaya çıkan ayaklanma ve ayaklanmanın giderek genişlemesi Bosna’yı dolayısıyla Vişegrad’ı da etkilemiştir. Zira Sırbistan’a giden ordu ile mühimmat kasabadan geçiyor, halktan silah, malzeme ve asker talebinde bulunuluyordu. Köprü Sırbistan ile Bosna Paşalığı arasında tek güvenilir yol olup önemi iyice artmıştı. Kasabadaki ayaklanma bastırılmasına rağmen, köprü üzerinde nöbet tutan terhis edilmemiş bir askerî birlik vardı⁵³. Birliğin görevini rahatça yapması ve savunmayı kolaylaştırmak için köprüde topla tahkim edilmiş ahşap bir kule yapılmıştır⁵⁴. 1826 yılının sonlarına doğru Saray kazasından gelen asilerin Vişegrad köprüsünü ele geçirdikleri ve burayı savunanların geri çekildikleri de tespit edilmektedir⁵⁵. Andriç, bir nevi karakol olan kulübenin çok yüksek ve çok kalın direkler üstünde durduğunu, iki uçtan kapiyaya (kapı) dayandığını ve altının tünel gibi olduğunu betimler. Yukarıda nöbetçilerin olduğu kattan köprüden gelip geçenler kontrol edilebiliyordu. Bu karakol, köprünün görünüşünü oldukça bozmuş, kapiyanın bütün güzelliğini kapatmıştı. Sırp isyanı bastırılınca karakol önemini kaybetmiş, bir yangın sırasında da ortadan kalkmıştı⁵⁶.

1840’lı yıllarda köprüyü ilgilendiren yeni bir gelişme yaşanmıştır. Söz konusu tarihe gelinceye kadar köprüden yapılan geçişlerde herhangi bir ücret talep edilmezken bu tarihte kasabadaki voyvoda ve mütesellimler tarafından kendi menfaatleri doğrultusunda köprüden gelen ve geçen her yükten, sığır ve beygir gibi hayvanlardan 40’ar, koyun ve keçiden 20’şer para “müruriye resmi” alınmaya başlanmıştır. O tarihten itibaren 1862

⁵² Tabhânesi, hanı, mutfağı, kileri ve çeşmesi ile uzun yıllar fakirlere, miskinlere, misafirlere ve gelip geçen yolculara hizmet veren imaret bu dönemde yıkılmış, Sokullu hamamı olarak bilinen yapı ile birlikte birçok dükkân, 1806 ihtilalinde yok olmuştur. Sokullu Mehmed Paşa Sarayı ve kervansarayı da aynı akıbete uğramıştır. Küçükkkaya, bazı kaynaklara dayandırarak söz konusu kervansarayın yerini Bosna ve Saraybosna olarak belirtmesine rağmen yapı Vişegrad’dadır. Keza hamam da Sokullu’nun vakfına ait değildir (Gülçin Küçükkkaya, “Mimar Sinan Dönemi İstanbul-Belgrad Arası Menzil Yapıları Hakkında Bir Deneme”, *Vakıflar Dergisi* XXI, 223-224).

⁵³ Andriç, *Drina Köprüsü*, 88-91.

⁵⁴ Ayverdi, *Avrupa’da Osmanlı Mimârî Eserleri*, 509.

⁵⁵ Merkez, köprünün tekrar ele geçirilerek Saray’dan gelen asilerin yakalanmasını veya buradan çıkarılmasını ilgililere emretmiştir (BOA, *Hatt-ı Hümayun [HAT]*, No. 425, Gömlek No. 21833 (27 Ca 1242/27 Aralık 1826)). Nitekim alınan tedbirlerle Saray asileri Vişegrad’dan firar etmiş, kasaba, köprü ve kule kolayca ele geçirilmiştir (BOA, *HAT*, No. 426, Gömlek No. 21848, 15 B 1242/12 Şubat 1827).

⁵⁶ Andriç, *Drina Köprüsü*, 90-91, 97-99.

yılına gelinceye kadar bir gelenek halinde devam eden bu verginin Bihke Sancağı'nda bulunan köprü emsaline kıyasla affedilmesi hakkında kasaba ahalisinin ricası üzerine Bosna valisi merkeze talepte bulunmuştur. Köprüden bu şekilde 12.000 kuruştan fazla vergi tahsil edilmektedir. Merkez, 12 Şaban 1279/2 Şubat 1863 tarihinde aldığı kararla köprüden alınan vergiyi kaldırmıştır⁵⁷.

1860 yılında köprünün korunması amacıyla buraya yerleştirilmiş askerler için gerekli olan istihkâmların inşasına başlanmıştır. Bosna Eyaleti valisinin merkeze yazdığı arzdan anlaşıldığına göre köprüde daha önce bir keşif yapılmış ve 16.672 kuruşluk bir masrafın öngörüldüğü keşif defteri İstanbul'a gönderilmiştir. 2 Nisan 1860 tarihli emir gereğince çalışmalara başlayan Bosna valisi, keşfi yapan mühendis kaymakamı Tosun Bey'i Vişegrad'a gönderdiğini ve istihkâmların 10-15 günlük bir sürede bitirileceği bilgisini merkezle paylaşmıştır⁵⁸. Nitekim istihkâmların inşası kısa sürede bitirilmiş, herhangi bir eksiğinin olup olmadığı konusunda mühendis tarafından tekrar bir kontrolünün yapılmasından sonra inşaat masrafını içeren ayrıntılı bir defterin merkeze gönderileceği bildirilmiştir⁵⁹. Aynı yılın sonlarına doğru köprünün bazı ayaklarının harap olması dolayısıyla Erkan-ı Harbiye'den Miralay Samih Bey aracılığıyla bir keşif yaptırılmış ve tamir masrafı 131.262 kuruş olarak tespit edilmiştir. Keşif defteri, harita ve rayiç mazbatasını merkeze gönderilen köprünün Bosna yolunda bulunması dolayısıyla önemine dikkat çekilmiş, bir an önce tamiri için ilkbaharda harekete geçilmesi ve ilgili meblağın Maliye Nezâreti tarafından verilmesi konusunda durum ilgililere bildirilmiştir⁶⁰. Köprünün keşif doğrultusunda tamirine başlanmış, bir miktar harcama da yapılmıştır. Ancak nehirde meydana gelen taşkın ve seller, yaptırılan set ve bentleri yıktığı gibi malzeme ve diğer eşyalara da zarar vermiştir⁶¹. Dolayısıyla köprüde ikinci kez keşif yaptırılmış ve tamiratın tamamlanabilmesi için 185.700 kuruşa ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır. Bosna Eyalet Meclisi'nden gelen yazıda bu meblağdan 120.000 kuruşunun mahallinden karşılanacağı, kalan kısmının hazineden ödenmesi gerektiği bildirilmiştir. Köprüde yapılan

⁵⁷ BOA, *İrade Meclisi Vâlâ [İ.MVL]*, No.481, Gömlek No. 21822. Aslında Evâil-i C 1171/10 Şubat 1758'de Vişegrad nahiyesinde darülharbe ve diğer yerlere götürülen domuz ve öküz derilerinden 30'ar akçe bac resmi alınarak bundan 3.000 akçelik bir kılıç tımar oluşturulmuş ve Hüseyin'e tevcih edilmiştir (BOA, *Cevdet Timar [C.TZ]*, No. 125, Gömlek No. 6235).

⁵⁸ 22 N 1276/13 Nisan 1860 tarihli arz: BOA, *Umum Vilayat Evrakı [A.MKT.UM]*, No. 402, Gömlek No. 70. Ayrıca bkz. *Osmanlı Belgelerinde Bosna-Hersek*, 160-161.

⁵⁹ BOA, *A.MKT.UM*, No. 409, Gömlek No. 16.

⁶⁰ 18 ve 22 Ca 1277/2 ve 6 Aralık 1860 tarihli yazışmalar: BOA, *İrade Dahiliye [İ.DH]*, No. 465, Gömlek No. 31039; Ayrıca bkz. BOA, *Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı [A.MKT.MHM]*, No. 203, Gömlek No. 4; BOA, *Sadaret Nezaret ve Devair Evrakı [A.MKT.NZD]*, No. 336, Gömlek No. 56; *Osmanlı Belgelerinde Bosna-Hersek*, 352-353.

⁶¹ BOA, *Meclis-i Vâlâ [MVL]*, No. 976, Gömlek No. 44 (27 B 1280/7 Ocak 1864).

birinci keşif ile daha sonra yapılan keşif arasında masraflar açısından büyük farklılıklar bulunmaktadır. Köprünün bir kısmı tamir edilmesine rağmen ilk keşfe göre daha fazla paraya ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla merkez, ilgililere bunun sebebini sormakta, tamir için sarf edilen ve edilecek meblağın ayrı ayrı defterlerinin gönderilmesini istemektedir⁶². Masrafın daha fazla olmasının sebebi ilk keşifte olmayan bazı tamiratın ikinci keşifte yer almasıdır. Demir aletler, kireç ve kereste mahallinde hazır durumdadır. Malzemelerin naklini de yerel halk üstlenmiştir. Mahallî mal sandığı tarafından fiyatları belirlenen malzemeler 33.568 kuruşa mal olmuştur. Daha önce harcanan 98.000 kuruşun çoğu heba olduğundan köprünün tamiri daha fazla geciktirilirse bütünüyle harap olacağı ve “on bin kese” bile harcansa tamir edilemeyeceği endişesi vardır. Ayrıca Drina Nehri üzerinde gerek Osmanlı gerekse Avusturya tarafında başkaca bir köprü olmadığından yapının mutlaka tamir edilmesi gerekmektedir. 1863 yılının Eylül ayının sonlarında yapılan yazışmalar, bu yıl tamir zamanının geçtiğine ve gelecek yıl tamiratın tamamlanması için hazırlık yapılmasına, ilgililere şimdiden emir verilmesine, köprü ve yol konusunda uzman bir mühendisin keşif için gönderilmesinin uygun olacağına işaret etmektedir⁶³. Bölgede Vişegrad köprüsünün dışında inşa ve tamir edilecek başka köprü ve yollar da bulunmaktadır. Ancak bölgede mühendis kaymakamı Tosun Bey’den başka mühendis olmayıp bütün işlerin tek bir kişi vasıtasıyla yapılması mümkün görünmemektedir. Bu noktada bölgedeki telgraf hatlarının uzatılması işinde görevlendirilen Almanyalı Mühendis Linardoviç’in son derece yetenekli ve kabiliyetli olduğu göz önünde bulundurularak söz konusu işlerde istihdam edilmesi ve kendisine aylık 1.500 kuruş maaş verilmesi kararlaştırılmıştır⁶⁴. 11 Mayıs 1864 tarihli yazıda Mühendis Linardoviç’in köprünün keşfi için Hüseyin Efendi ile birlikte Vişegrad’a gönderildiği belirtilmektedir⁶⁵. Gerekli malzemelerin temini için de Vişegrad Müdürlüğü’ne emir verilmesi istenmiştir⁶⁶. Aynı tarihlerde Bosna Valiliği’ne de köprünün tamirinin hızlı bir şekilde bitirileceği haberi verilmiştir⁶⁷.

Cevdet Paşa, Bosna Eyaleti’ni teftişle görevlendirildiği zaman 4 Temmuz 1864 tarihinde Vişegrad kasabasını da ziyaret etmiş, bir gün kaldığı bu kasabada hem mevcut

⁶² 17 Ra 1280/1 Eylül 1863 tarihli Bosna-Hersek teftiş heyetine gönderilen yazı: BOA, *Taşra Evrakı Bosna Müfettişliği Evrakı [TŞRBNM]*, No. 5, Gömlek No. 29.

⁶³ BOA, *TŞRBNM*, No. 7, Gömlek No. 17.

⁶⁴ BOA, *TŞRBNM*, No. 19, Gömlek No. 66; 9 N 1280/17 Şubat 1864 tarihli yazı: BOA, *TŞRBNM*, No. 14, Gömlek No. 76.

⁶⁵ BOA, *TŞRBNM*, No. 19, Gömlek No. 103.

⁶⁶ 29 Z 1280/5 Haziran 1864 tarihli Bosna valisine gönderilen yazı: BOA, *TŞRBNM*, No. 21, Gömlek No. 47.

⁶⁷ BOA, *TŞRBNM*, No. 21, Gömlek No. 58.

istihkâmları hem de köprüyü kontrol etmiştir. Cevdet Paşa köprüyü Osmanlıların bu bölgede bırakmış oldukları en büyük hayır eserlerinden biri olarak nitelendirmiştir. Daha önce aldığı emirler doğrultusunda köprünün yıkılmaya yüz tutmuş üç ayağının tamiri için buraya Mühendis Linardoviç'i göndermiş idi. Ziyareti sırasında mühendis, bir yandan nehrin sularının çekilmesini beklerken diğer yandan gerekli olan malzemeleri hazırlamakla meşguldü. Cevdet Paşa, köprünün tamiri bittiğinde kendisine nişan getireceğini vaat ederek onu teşvik etmiştir. Paşa, köprünün başında ve kasaba tarafında pek büyük bir han ile hamam ve imaret harabeleri görmüştür. Hatta duvarları ayakta olan hanın tamir olunması durumunda pek güzel ve müstahkem bir kışla olarak hem kasabanın hem de köprünün muhafazasında büyük fayda sağlayacağını ifade ile bunun keşfinin de Linardoviç'e havale edildiğini bildirmiştir⁶⁸. Bu arada 20 Rebiülevvel 1281/23 Ağustos 1864 tarihli bir yazıdan anlaşıldığına göre köprünün tarih kitabelerinin suretleri Vişegrad kaza müdürü tarafından Bosna Eyaleti müfettişine gönderilmiştir. Yazıda, birinci kitabenin bozuk olan kısımlarının açık bırakılarak gönderildiği bilgisi paylaşılmıştır⁶⁹. Köprünün tamir masrafının 80.000 kuruştan fazlası Saray Sancağı'nın gelirleri yoluyla karşılanmıştır⁷⁰. Bosna valisi, merkeze gönderdiği bir arzda köprünün tamirindeki gayretlerinden dolayı Mühendis Linardoviç'e beşinci rütbeden Mecidiye nişanı verilmesi ricasında bulunmuş⁷¹, nişan Bosna'ya gönderilmek üzere vilayet kapı kethüdasına teslim edilmiştir⁷².

Bu bölgedeki emsalsiz köprülerden biri olarak tarif edilen taş köprüde⁷³ Osmanlı döneminde yapılan son tamirlerden biri 1875 yılına aittir⁷⁴. Bosna-Hersek Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından 1878 yılında önce işgal, 30 yıl sonra da ilhak edilmiştir. Vişegrad da Avusturya'nın işgal ve ilhak siyasetinden doğrudan etkilenmiştir⁷⁵. İşgal öncesinde harabe durumda olan kervansaray (Taş Han), işgal sırasında Avusturya'nın attığı güllerle ile büsbütün yıkılmış, pencerelerindeki kafesler kırılmıştır. İşgalin üçüncü

⁶⁸ BOA, *MVL*, No. 996, Gömlek No. 67; BOA, *Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi (HR.MKT)*, No. 517, Gömlek No. 2 (12 S 1281/17 Temmuz 1864; Cevdet Paşa, *Tezâkir 21-39*, yay. Cavid Baysun (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991), 56.

⁶⁹ Kitabedeki beyitler ve bozuk olan kısımları için bkz. BOA, *TŞRBNM*, No. 27, Gömlek No. 134.

⁷⁰ BOA, *TŞRBNM*, No. 30, Gömlek No. 15, 29/113. Köprünün tamiri için daha önce Hersek Sancağı'nın gelirlerinden havale yapılmışsa da daha sonra bundan vazgeçilerek Saray Sancağı gelirlerinin kullanılmasına karar verilmiştir (BOA, *TŞRBNM*, No. 30, Gömlek No. 11).

⁷¹ BOA, *A.MKT.MHM*, No. 337, Gömlek No. 30-2 (21 M 1282/16 Haziran 1865); *Osmanlı Belgelerinde Bosna-Hersek*, 355.

⁷² BOA, *A.MKT.MHM*, No. 337, Gömlek No. 30-3.

⁷³ *Salnâme-i Vilâyet-i Bosna*, 9. Def'a (1291/1874), 163; *Salnâme-i Vilâyet-i Bosna*, 10. Def'a (1292/1875), 170.

⁷⁴ Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri*, 509.

⁷⁵ Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, 165.

yılına gelindiğinde kapıları çürüyen ve damı çöken Taş Han'ın içinde ağaçlar, çalılar ve yabani otlar bitmiştir. Buna karşılık dış duvarları hala sağlam olan han eski ahenk ve zarafetini korumaya devam etmiştir. Kasabadaki diğer yapılar gibi Avusturya buraya da müdahale etmiş, mühendislerin çevresini ölçüp biçtiği, işçilerin taşlarını birer birer söktüğü han, çarşının üst yanındaki düzlükte düzgün olarak istif edilmiş bir taş yığına dönüşmüştür. Bir yıl kadar sonra da beyaz hanın yerinde damı çinko kaplı, mavi badanalı, yüksek, kaba ve tek katlı bir kışla yükselmiştir. Halk, dil alışkanlığı ile bu yeni yapıyı da Taş Han olarak adlandırmıştır. Bu dönemde kasabada Sokullu Mehmed Paşa'nın hayır eseri olarak sadece köprüsü kalmıştır. İşgal yıllarında kasabanın ışıklandırılmasıyla beraber köprü'nün birçok yeri de fenerle aydınlatılmış, her gün süpürülmüştür. Ayrıca yılda bir kere İmparatorun doğum gününde köprü süslenerek gece kandil ve fenerler yakılmıştır⁷⁶. 1896 yılındaki taşkınlarda su seviyesinin oldukça yükselmesine rağmen köprüde herhangi bir hasar oluşmamış sadece korkulukları yer yer zarar görmüştür⁷⁷. Başka kaynaklarda söz konusu selin köprü'nün harabiyetine sebep olduğu ve Mehmed Bey Kapudanoviç tarafından kendi parası ile tamir ettirildiği konusunda bilgiler de bulunmaktadır⁷⁸. 1900 yılına gelindiğinde Avusturya köprü'nün tamirine yönelik yeni bir çalışma başlatmıştır. Sütunların çatlakları kapatılmış, otları yolunmuş, akıntıdan en çok zarar gören üç orta sütun doldurulmuştur. Ayrıca kasabaya Drina Nehri'nin öteki yakasından tatlı su getirmeye yönelik olarak köprü'nün taşları sökülmiş ve borular döşenmiştir. Avusturya, Bosna'yı işgalden sonra kasabayı çevreleyen tepelerde tahkimat yapmış, köprü'nün tam ortasındaki sütunlardan birinde bir delik açarak içine patlayıcı madde yerleştirmiştir ki bir savaş durumunda köprüyü havaya uçurmak amacıyla bunu yapmıştır⁷⁹. 1903 yılında Doğu Demiryolları'nın yapımına başlanmış, dört yılda tamamlanan demiryolu hattı üzerinde Vişegrad stratejik konumundan dolayı hattın en önemli istasyonu olmuştur. Bu yenilik kasabada ticari dengeleri değiştirmiş, taşımacılık ve ticaret demiryolu hattına kaydığından dolayı Drina Köprüsü eski önemini yitirmeye başlamıştır⁸⁰. 1911 yılında köprü'nün mimarisini bozmadan bazı tamirler söz konusu olmuştur. 1914-1915 yılında köprü, Sırp askerleriyle mücadeleler sırasında Avusturya tarafından tahrip edilmiş, batıdaki üç ve dördüncü ayaklarla bunlara oturan üç kemeri yıkılmış, ulaşımı sağlamak için köprü'nün bu

⁷⁶ Andriç, *Drina Köprüsü*, 126, 129, 148-151.

⁷⁷ Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri*, 509.

⁷⁸ Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, 166.

⁷⁹ Andriç, *Drina Köprüsü*, 221-222, 228, 240-241.

⁸⁰ Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, 165. M. Onur Hasdedeoğlu, "Asırlara Tanıklık Eden Eserler: Drina Köprüsü ve Fetva Yokuşu", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 3/6 (Temmuz 2016), 6.

kısımlarına çelik konstrüksiyonlu bir geçit inşa edilmiştir. Memba tarafındaki kitabesi de harap hale geldiği için Saraybosna Müzesi'ne kaldırılmıştır. 1939-1940 yılında köprünün yıkılan kısımları tekrar yapılmakla beraber II. Dünya Savaşı'nda tekrar zarar görmüş, bu kez dört ayak ve beş kemer yıkılmıştır. Yine geçici bir geçit yapıldıktan sonra inşası için harekete geçilmiş, 1949 yılında Mühendis Weber'in keşfi sonrasında ilk inşası sırasında taşların getirildiği ocaktan malzemeler temin edilerek 1951 yılında inşaat tamamlanmıştır. Bu süreçte tahrip edilen kitabeleri yenilenmiş, taş sedirli sofası da ihya edilmiştir. Ayrıca eski kaldırım taşları yerine parke taşları döşenmiş, elektrik kabloları döşeme altına alınmış ve köprü aydınlatılmıştır. Bütün bu işler 1952 yılının Eylül ayında bitirilmiştir⁸¹.

Nehir üzerinde köprüye yakın olarak yapılan 1966 ve 1989 tarihli iki hidroelektrik santralının nehir tabanındaki su debisini değiştirmesi nedeniyle köprünün temellerinde ciddi hasarlar oluşmuştur. Bu nedenle 1980-1983 yılları arasında köprünün orta ayakları, kitabe sahanlığı ve kitabe duvarında bazı tamir ve tahkim çalışmaları yapılmıştır⁸². 2003 yılına kadar araç trafiğine açık olan köprü, bu nedenle zarara uğramıştır. Köprü, 2007 yılında Unesco Dünya Miras Listesi'ne alınmıştır⁸³. Aynı yıl Türkiye Cumhuriyeti ile Bosna-Hersek arasında köprünün restorasyon projesinin hazırlanması ve uygulanması konusunda işbirliği protokolü imzalanmıştır. TİKA tarafından yürütülen restorasyon çalışmaları 2016 yılında tamamlanmıştır⁸⁴. Günümüzde sadece yaya trafiğine açık olan köprü 450 yıldır hizmet vermeye devam etmektedir.

Sonuç

Osmanlı tarihinde bir döneme damgasını vuran Sokullu Mehmed Paşa, uzun yıllar çalıştığı devlet kademesinde hatırı sayılır bir servet kazanmış ve söz konusu servetini üç kıtada inşa ettirdiği vakıf eserlere sarf etmiştir. O'nun bu girişimlerinden o dönemde Drina Nehri kıyısında küçük bir kasaba olan Vişegrad da nasiplenmiştir. Doğduğu toprakları unutmayan Sokullu, burada kasabanın kaderini değiştirecek şekilde dönemin mimarı Mimar Sinan'a bir köprü, han, imaret ve su tesisleri inşa ettirmiştir. Köprüyle birlikte Doğu ile Batı birbirine bağlanmış, Bosna Eyaleti ile İstanbul arasındaki anayol üzerinde bulunan Vişegrad'ın her iki yakası birleştirilmiş, ticaret ve ulaşım faaliyetleri artmış, etrafındaki

⁸¹ Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimâri Eserleri*, 509; Eyice, "Drina Köprüsü", 528-529. Kitabe metinlerinin bazı kısımları çeşitli yazarlar tarafından farklı kaynaklara dayanılarak değişik şekillerde okunmuştur (Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, 165).

⁸² Konuk, "Mimar Sinan'ın Balkanlar'daki Eserleri", 537; Veysel Özbey, "Bosna-Hersek UNESCO Geçici Listesi'nde Osmanlı Mirası", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 7/18 (Temmuz 2020), 391.

⁸³ Özbey, "Bosna-Hersek UNESCO Geçici Listesi'nde Osmanlı Mirası", 391, 400.

⁸⁴ <https://tika.gov.tr/detail->

[bir koca sinan eseri sokullu mehmet pasa koprusu drina koprusu tika tarafından restore ediliyor/](https://tika.gov.tr/detail-tarihi_kopru_tika_eliyle_restore_edildi/)
https://tika.gov.tr/detail-tarihi_kopru_tika_eliyle_restore_edildi/, Erişim tarihi: 4 Temmuz 2024.

köy ve şehirler gelişmiş, kasabalıların gündelik hayatları kolaylaşmış ve renklenmiştir. Özellikle köprü kasabalıların hayatında ayrı bir yer işgal etmiş, gündelik ve özel günlerinde hayatlarının merkezinde yer almıştır. Yapılar aynı zamanda bölge halkında güçlü bir Osmanlı algısının şekillenmesinde de rol oynamıştır. Ancak vakıf eserlere gelir sağlayan Macaristan'daki kaynakların savaşlar dolayısıyla işgale uğraması ve ardından kaybedilmesi, köprüden ziyade kervansaray ve imaretin işleyişini sıkıntıya sokmuş, yavaş yavaş atıl hale gelmelerine zemin hazırlamıştır. Köprü, söz konusu gelişmelerden daha az etkilenmekle birlikte gerek zamanın tahribatı gerekse savaş ve isyanlar dolayısıyla birçok kez tamir görmüştür. 1878 yılında ise Bosna-Hersek'in kaderinde önemli bir gelişme yaşanmış, bölge Avusturya-Macaristan tarafından önce işgal, daha sonra da ilhak edilmiştir. Bu durum Vişegrad'ı ve köprüyü de doğrudan etkilemiştir. Osmanlı egemenliğinin sona erdiği bu süreçte çeşitli tamirler geçiren köprü, iki büyük dünya savaşında da büyük zararlara uğramış, bazı kemer ve sütunları yıkılmıştır. 1949 yılında başlayan tamir süreci ile birlikte tekrar eski şekline kavuşan köprüde ilerleyen zamanda ihtiyaca binaen tamirler devam etmiş, 2007 yılında köprü Unesco Dünya Miras listesine alınmıştır.

125

Osmanlıların Balkanlara miras bıraktığı en güzel yapılardan biri olan köprü, Sokullu Mehmed Paşa'nın doğduğu topraklara bir vefa ve minnet borcu olarak da görülebilir. Kervansarayı, imareti ve çeşmeleri tarihe karışmakla birlikte köprü, O'nun adını yaşatmaya ve ölümsüzleştirmeye devam etmektedir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, Osmanlı Arşivi. *Bâb-ı Âsafî Divan-ı Hümâyun Sicilleri Mühimme Defterleri* [A.DVNSMHM.d.]. No. 27, 600; No. 37, 192; No. 49, 380. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Ali Emiri-Üçüncü Ahmed* [AE.SAMD.III]. No. 2, Gömlek No. 135. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Ali Emiri-Üçüncü Mustafa* [AE.SMST.III]. No. 344, Gömlek No. 27746. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı* [A.MKT.MHM]. No. 203, Gömlek No. 4; No. 337, Gömlek No. 30. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Sadaret Nezaret ve Devair Evrakı* [A.MKT.NZD]. No. 336, Gömlek No. 56. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Umum Vilayat Evrakı* [A.MKT.UM]. No. 402, Gömlek No. 70; No. 409, Gömlek No. 16. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Timar [C.TZ]*, No. 125, Gömlek No. 6235.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi [HR.MKT]*. No. 517, Gömlek No. 2.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Hatt-ı Hümayun [HAT]*. No. 425, Gömlek No. 21833; No. 426, Gömlek No. 21848. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>

BOA, Osmanlı Arşivi. *İrade Dahiliye [İ.DH]*. No. 465, Gömlek No. 31039.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>

BOA, Osmanlı Arşivi. *İrade Meclis-i Vâlâ [İ.MVL]*. No. 481, Gömlek No. 21822.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Meclis-i Vâlâ [MVL]*. No. 976, Gömlek No. 44; No. 996, Gömlek No. 67.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi Defterleri [TKGMA.d]*. No.42.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Taşra Evrakı Bosna Müfettişliği Evrakı [TŞRBNM]*. No. 5, Gömlek No. 29; No. 7, Gömlek No. 17; No. 14, Gömlek No. 76; No. 19, Gömlek No. 66; No. 19, Gömlek No. 103; No. 21, Gömlek No. 47; No. 21, Gömlek No. 58; No. 27, Gömlek No. 134; No. 29, Gömlek No. 113; No. 30, Gömlek No.11; No. 30, Gömlek No.15. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>

126

Kaynak Eserler

Cevdet Paşa, *Tezâkir 21-39*, yay. Cavid Baysun (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991).

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995).

Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 5. Kitap, haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman-İbrahim Sezgin (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001).

İstanbul: Millet Kütüphanesi Ali Emiri Tarih Yazmaları, 933.

Sâî Mustafa Çelebi, *Yapılar Kitabı Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye (Mimar Sinan'ın anıları)*, Günümüz Diline Aktarım Hayati Develi-Samih Rifat (İstanbul: Koçbank Yayınları, 2002).

Salnâme-i Vilâyet-i Bosna, 9. Def'a (1291/1874); 10. Def'a (1292/1875).

Araştırma ve İnceleme Eserler

Afyoncu, Erhan. "Sokullu Mehmed Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/354-357. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Andriç, İvo. *Drina Köprüsü*, çev. Hasan Âli Ediz-Nuriye Müstakimoğlu. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.

Ayverdi, Ekrem Hakkı. *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri Yugoslavya II/3*. Kitab. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1981.

Babacan, Neslihan. *Sokollu Mehmed Paşa'nın İmar Faaliyetleri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.

Bosna-Hersek Vakfiyeleri 4, ed. Mevlüt Çam-Rahman Ademi, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2016.

Çakmak, Zafer. "Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i İşgali ve Sonrasında Osmanlı Devleti ile Yaptığı Antlaşma". *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları 4* (2003), 16-20.

Çulpan, Cevdet. *Türk Taş Köprüleri Ortaçağdan Osmanlı Devri Sonuna Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2002.

Eyice, Semavi. "Drina Köprüsü". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/528-529. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Gökbilgin, M. Tayyib, *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2007.

Hasdedeoglu, M. Onur. "Asırlara Tanıklık Eden Eserler: Drina Köprüsü ve Fetva Yokuşu". *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi 3/6* (Temmuz 2016), 1-18.

Hinz, Walther. "İslâm'da Ölçü Sistemleri". çev. Acar Sevim. *Türklük Araştırmaları Dergisi 5* (1990), 1-82.

İnciciyan, L.-H.D. Andreasyan. "Osmanlı Rumelisi'nin Tarih ve Coğrafyası". *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi 4-5* (1976), 101-152.

İşbilir, Ömer. "Yük". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/46-48. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Kekeç, Esin. *V Numaralı (H. 1196-1199/M. 1782-1785) Bosna Ahkâm Defteri-Değerlendirme ve Transkripsiyon*. Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Konuk, Neval. "Mimar Sinan'ın Balkanlar'daki Eserleri". *Balkanlar'da İslâm Medeniyeti II. Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri*. 531-541. İstanbul: IRCICA Yayınları, 2006.

Küçükkaya, Gülçin. "Mimar Sinan Dönemi İstanbul-Belgrad Arası Menzil Yapıları Hakkında Bir Deneme". *Vakıflar Dergisi XXI*, 183-254.

Oruç, Hatice. "XV ve XVI'ncı Yüzyıllarda Yeni Bazar", *XIV. Yüzyıldan Günümüze Balkanlar ve Balkan Tarihi, On Dördüncü Askerî Tarih Kongresi Bildirileri-I*. 177-181. Ankara: Genelkurmay Personel Başkanlığı ATASE Daire Başkanlığı Yayınları, 2014.

Osmanlı Belgelerinde Bosna-Hersek. İstanbul: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 2009.

Öksüz, Selahattin. *Sokullu Mehmed Paşa'nın Bani Kimliği ve İnşa Ettirdiği Üç Menzil Külliyesi: Lüleburgaz, Havsa, Payas*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Özbey, Veysel. “Bosna-Hersek UNESCO Geçici Listesi’nde Osmanlı Mirası”. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 7/18 (Temmuz 2020), 385-404.

Polattaş, Fatma Zehra. *Sokollu Mehmed Paşa’nın İstanbul’daki İmar Faaliyetleri*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Reindl-Kiel, Hedda, “Cennet Taamları XVII. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı Sarayında Resmi Ziyafetler”. *Soframız Nur Hanemiz Mamur Osmanlı Maddi Kültüründe Yemek ve Barınak*. ed. Suraiya Faroqhi-Christoph K. Neumann, çev. Zeynep Yelçe. 58-106. İstanbul: Alfa Yayınları, 2016.

Samarčić, Radovan, *Dünyayı Avuçlarında Tutan Adam Sokollu Mehmed Paşa*. çev. Meral Gaspıralı. İstanbul: Sabah Kitapları, 1995.

Şahankaya Polat, Elmas. “Tarihi Sivas Köprüleri”. *Palmet Dergisi* 4 (Eylül 2023), 130-150.

Türk Mutfağı, Ed. Arif Bilgin-Özge Samancı. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2015.

Elektronik Kaynaklar

TİKA, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı. <https://tika.gov.tr/detail-bir-koca-sinan-eseri-sokollu-mehmet-pasa-koprusu-drina-koprusu-tika-tarafindan-restore-edi-liyor/>. Erişim 4 Temmuz 2024.

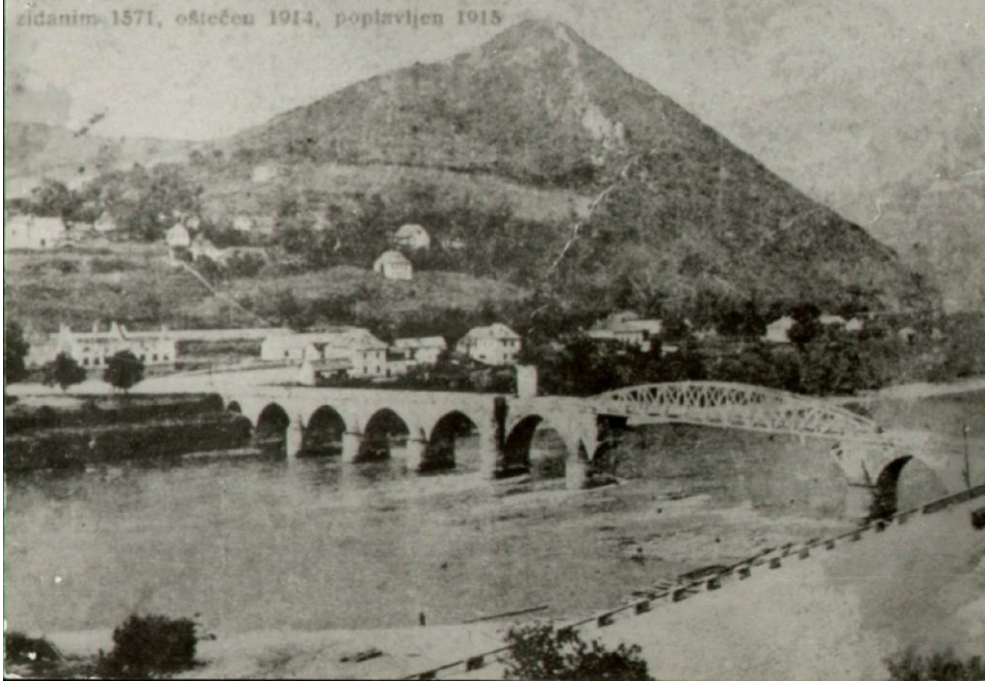
TİKA, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı. <https://tika.gov.tr/detail-tarihi-kopru-tika-eliyle-restore-edildi/>, Erişim 4 Temmuz 2024.

Oruç, Hatice. “15. Yüzyılda Bosna Sancağı ve İdari Dağılımı”. *OTAM*. Erişim 30 Eylül 2024. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/114116>.

EKLER

Resim 1: I. Dünya Savaşı’nda Zarar Gören Vişegrad/Drina Köprüsü’nün Üzerine İnşa Edilen Geçici Geçit⁸⁵

⁸⁵ TİKA, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı. <https://tika.gov.tr/detail-bir-koca-sinan-eseri-sokollu-mehmet-pasa-koprusu-drina-koprusu-tika-tarafindan-restore-edi-liyor/>. Erişim 4 Temmuz 2024.

Resim 2: Vişegrad/Drina Köprüsü-Kitabe Sahanlığı ve Kapiya⁸⁶

129

⁸⁶ TİKA, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı. <https://tika.gov.tr/detail-tarihi-kopru-tika-eliyle-restore-edildi/>, Erişim 4 Temmuz 2024.